

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

2025-yil 1(2)-son

TORCG

**“IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-
INNOVATSION TADQIQOTLAR”**

ilmiy-metodik jurnali

Bosh muharrir:

Boltaeva Mohichehra

Tahrir hay'ati:

07.00.00 - Tarix fanlari

- Ergasheva Yulduz — Tarix fanlari doktori, professor
- Zununova Gulchehra — Tarix fanlari doktori, professor
- Kurbonova Zemfira — Tarix fanlari doktori, professor
- Askar Jumashayev — Tarix fanlari doktori, professor
- Nurjanov Sabit Uzakbayevich — Tarix fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Xaydarov G'ayratbek Mirzapulatovich — Tarix fanlari doktori, dotsent
- Seydametova Gulnara Utarbayeva — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Nasirov Bunyod — Tarix fanlari falsafa doktori, dotsent
- Sulaymanov Salamat Arepbayevich — tarix fanlari doktori, dotsent
- Tangirbergenova Kalligul — tarix fanlari nomzodi, dotsent
- Akimniyazova Gulnaz Abdinayimovna, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00 - Falsafa fanlari

- Yaxshilikov Juraboy Yaxshilikovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Saitkasimov Akbar Isaxanovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Musaev Odil Raxmatovich — Falsafa fanlari doktori, professor
- Suvanov Ilxom Abduxalilovich — Falsafa fanlari doktori, katta ilmiy xodim
- Alima Berdimuratova — Falsafa fanlari doktori, professor
- Kabulniyazova Gulchehra Tashpulatovna — Falsafa fanlari doktori, professor
- Siddikov Ilyos — Falsafa fanlari doktori, dotsent

10.00.00 - Filologiya fanlari

- Zakirova Soxiba — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Ganiyeva Shodiya Azizovna — Filologiya fanlari doktori, dotsent
- Soatova Nodira — Filologiya fanlari doktori, professor
- Kobilova Zeboxon Bakirovna — Filologiya fanlari doktori, professor
- Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich -
Filologiya fanlari doktori DSc, dotsent

13.00.00 - Pedagogika fanlari

- Jo'rayev Risbay Xaydarovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turgunoy Egamberdiyeva — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Ibragimov Xolboy Ibragimovich — Pedagogika fanlari doktori, akademik
- Turakulov Olim Xolbutayevich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Abdullayeva Barno Sayfutdinovna — Pedagogika fanlari doktori, professor

- Ismoilov Temur Islamovich — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Umid Negmatovich Xo'jamqulov — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Isakulova Nilufar — Pedagogika fanlari doktori, professor
- Jumanəzova Muxayyo Tojiyevna — Pedagogika fanlari doktori, dotsent

19.00.00 - Psixologiya fanlari

- Abdullayeva Dilbar — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Atabayeva Nargis Batirovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent,
- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
- Umarov Baxriddin Mengboyevich — Psixologiya fanlari doktori, professor
- Shamshetova Anjima Karamaddinovna — Psixologiya fanlari doktori, dotsent
- Norbekova Barno — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent
- Abdumajidova Dildora — Psixologiya fanlari falsafa doktori, dotsent

23.00.00 - Siyosiy fanlar

- Jo'raqulov Furqat Norjigitovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Axmedov Husniddin Alikulovich — Siyosiy fanlar doktori, professor
- Musaev Mansur Tursunpulatovich — Siyosiy fanlar doktori, katta ilmiy xodim Ravshanov
- Fazluddin Ravshanovich — Siyosiy fanlar doktori, dotsent

22.00.00 - Sotsiologiya fanlari

- Xolbekov Abdug'ani Jumanazarovich — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Sodiqova Shoxida Marxaboyevna — Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Gabdrahmanova Gulnara Faatevna — Sh. Marjani nomidagi Tarix instituti, Tatariston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Sotsiologiya fanlari doktori, professor
- Kamalova Xatira Sabirovna — Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent

"Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar" - bu ilmiy-metodik jurnal bo'lib, O'zbekistonda 2024-yildan beri nashr etilmoqda. Jurnal har chorakda bir marta, yiliga 4 marta chop etiladi. Ushbu jarayonga talabga ko'ra muassislar va tahrir hayati bilan birgalikda kelishgan xolda o'zgartirish kiritish mumkin.

MUNDARIJA

09.00.00 - Falsafa.....	6
YOSHLARDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING TUTGAN O‘RNI	6
Suvanova Dilnura Kurbanovna	6
Qoraboyev Suxrob Mustafakulovich.....	6
ANTIK DAVR FALSAFASIDA INSON MUAMMOSINING TAHLILI.....	11
G.T. Kabulniyazova.....	11
13.00.00 – Pedagogika	15
SHTURM- LIUVILL OPERATORI PARAMETLARINI TIKLASHDA SPEKTRAL BERILGANLARNI ALMASHTIRISH MASALASI.....	15
Rabimkul Abdunazarov	15
OLIY TALIM MUASSASALARIDAGI TA’LIM SIFATINI OSHIRISH XALQARO STANDARTLARNI QO‘LLASH.....	22
Hamdamov Yusufjon Mahammadjon o‘g‘li.....	22
TEXNIKA OLIY O‘QUV YURTLARIDA IMITATSION-VARIATIVLIK ASOSIDA O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	26
Obidov Jamshidbek G‘ayratjon o‘g‘li	26
BOSHLANG‘ICH SINF “O‘QISH SAVODXONLIGI” DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	32
Sayfiddinova Jamila Ziyodaulla qizi	32
Asrorova Madina Orzuyevna.....	32
10.00.00 - Filologiya	38
XORAZM MATBUOTI TARIXIDAN	38
Iqboloy Adizova Istamovna.....	38
NAVOIY-FONIYNING TURKIY VA FORSIY G‘AZALLARIDA IRFONiy G‘OYALAR TALQINI.....	48
Bekova Nazora	48
O‘ZBEK TILIDAGI ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING NAZARIY ASOSLARI	57
Teshaboyev Dilmurod Raxmadjonovich	57
SHOIRA LIRIKASIDA KO‘NGUL OBRAZI VA TASVIR MAHORATI	62
Eshonqulova Surayyo Isomiddinovna	62
BADIIY MATNDA OKKOZIONALIZMLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI.....	72
Ibragimov Xayrulla Hamdamovich	72
G‘AFUR G‘ULOM SHE’RIYATIDA MILLIY G‘URUR VA IFTIXOR TUYG‘ULARI TASVIRI	76
Tozagul Matyoqubova.....	76
ALISHER NAVOIY IJODIYOTIDA TELBALIKNING MOTIVLASHTIRILISHI	82
Rajabova Ma’rifat Baqoyevna.....	82

SAKKOKIY IJODIDA QUR’ONI KARIM OYATLARIGA MUROJAAT	88
Israilov G‘ayrat Boyzoq o‘g‘li	88
19.00.00 – Psixologiya	92
O‘SMIR O‘QUVCHILARDA XAVOTIRLANISHGA BERILUVCHANLIKNI ANIQLASHNING USLUBIY ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH	92
Alimbayeva Shaxlo Tursunovna	92
22.00.00 – Sotsiologiya	100
ZAMONAVIY TADQIQOTLARDA DINIY AN’ANALARNI O‘RGANISHDAGI YONDASHUVLAR.....	100
Abdulfaizova Durdona Ikromjon qizi.....	100

19.00.00 – Psixologiya

**O'SMIR O'QUVCHILARDA XAVOTIRLANISHGA BERILUVCHANLIKNI
ANIQLASHNING USLUBIY ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH**

Alimbayeva Shaxlo Tursunovna

psixologiya fanlari nomzodi, Oriental universiteti “Uzluksiz ta’lim pedagogikasi” kafedrası dotsenti, Toshkent, O’zbekiston. Pochta: shahloalimbayeva86@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o’smir o’quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash so’rovnomasining ishlab chiqilishi, uning ishonchlilik, validlik darajalarining tekshirilish jarayonlari haqida so’z boradi. Maqoladan so’rovnoma tuzishning jarayonlari bilan tanishishda hamda unda keltirilgan so’rovnomadan xavotirlanish holatini diagnostika qilishda foydalanish mumkin.

Kalit so’zlar: O’smirlik davri, xavotirlanish, o’quv faoliyati, so’rovnoma, aniqlilik indeksi.

**ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЕ
СКЛОННОСТИ К ТРЕВОЖНОСТЯМ У УЧАЩИХСЯ В ПОДРОСТКОВОМ
ВОЗРАСТЕ**

Аннотация: В данной статье рассматривается создание опросника для изучения склонности к тревожностям у подростков, а также процесс проверки её достоверности и валидности. Эта статья дает возможность ознакомиться с процессами создания опросника и диагностики тревожности.

Ключевые слова: Подростковый возраст, тревожность, учебная деятельность, опросник, индекс точности.

**FORMATION OF A METHODOLOGICAL BASE FOR THE STUDY OF THE
TENDENCY TO ANXIETY AMONG THE ADOLESCENT STUDENTS**

Annotation: This article deals with the creating a questionnaire to study the tendency to anxiety of adolescent students, the process of checking its reliability and validity. This article provides an opportunity to be familiar with the processes of creating a questionnaire and diagnosing anxiety.

Key words: Adolescence, anxiety, learning activity, questionnaire, accuracy index.

KIRISH

O’smirlik davri emotsional kechinmalarga boy davrdir. Bu davrda kechadigan inqirozli va’ziyatlarni hal qilishda unga xos bo’lgan emotsional holatlarni chuqur o’rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Turli adabiyotlarda o’smirlik davridagi qo’rquv, xavotirlanish, xavfsirash, notinchlik holatlarini o’rganishga qaratilgan bir qancha metodikalar ko’rsatib o’tilgan [1].

MATERIAL VA METOD

Ch.D.Spilberger tomonidan ishlab chiqilgan “Xavotirlanishni o’rganish testi” bir vaqtning o’zida shaxs va vaziyat bilan bog’liq xavotirlanishni o’rganishga imkon beradi. Ushbu metodika Yu.L.Xanin tomonidan modifikasiya qilingan [2]. A.M.Prixojan ishlab chiqqan xavotirlanishni aniqlash shkalasi esa O.Kondashning xavotirlanish darajasi va uning asosiy manbalarini aniqlab beruvchi «Ijtimoiy-vaziyatli xavotir shkalasi» asosiga qurilgan. Ma’lumki, xavotirlanish mustahkamlanib, barqaror emotsional diskomfortga sabab bo’lishi, salbiy omillar (masalan, asabiy zo’riqish) ta’sirida esa nevroz va psixosomatik buzilishlarni keltirib chiqarishi

mumkin. Boshqa metodikalar bilan birga mazkur shkalaning qo'llanilishi esa xavotirlanishning chuqur determinantlari va shakllarini aniqlash imkonini beradi.

Ammo shuni ta'kidlash lozimki, o'quvchilardagi xavotirlanish holati o'quv faoliyatida ijodiy tafakkurning namoyon bo'lishiga ham ta'sir etadi. Aynan bu masalani to'liq yoritib bera oladigan metodika yo'qligi sababli "O'smir o'quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash so'rovnomasi"ni tuzdik. Ushbu so'rovnoma savollarini tuzishda A.M.Prioxjanning "Xavotirlanishni aniqlash shkalasi", Ch.D.Spilberger-Yu.L.Xaninning "Xavotirlanish darajasini aniqlash metodikasi" kabi ko'plab metodikalar qiyosiy jihatdan o'rganilib, ularning savollari mazmunidan foydalanildi.

So'rovnoma dastlab 18 ta savoldan iborat bo'lib, bunda 4 ta savol samimiylikni tekshirishga qaratilgan edi. So'rovnoma savollarini tuzishda alternativ (dixotomik) tanlovli javob variantlaridan foydalandik. Bunday javob variantini tanlashdan ko'zlangan maqsad sinaluvchilarda savollarni idrok qilishdagi qiyinchilikni bartaraf etishdan iborat edi. So'rovnomaning ishonchliligi va validligini tekshirish maqsadida pilotaj tadqiqot olib borildi. Bunda Toshkent shahar Olmazor tumanida joylashgan 22-maktab o'quvchilari ishtirok etdilar. Eksperimental tadqiqot natijalari asosida 36 nafar sinaluvchidan boshlab normal taqsimot qonuni amal qilishi isbotlangan [3,59], [4]. Shunga tayangan holda biz pilotaj tadqiqotda 50 nafar ishtirokchi bilan kifoyalandik.

So'rovnomaning 4, 9, 13, 17-savollari yolg'on shkalasiga tegishli bo'lib, unda quyidagi savollar bilan ishtirokchilarga murojaat etildi:

1. Hayotingiz davomida biror marotaba bo'lsa ham atrofdagilar sizga nisbatan qo'pol va nohaq munosabatda bo'lishganmi?
2. Biror bir savolga noto'g'ri javob berishdan qo'rqqan vaqtingiz bo'lganmi?
3. Siz o'z xulq-atvoringizda birorta kamchilik sezganmisiz?
4. O'qituvchi tomonidan berilgan savolga har doim to'g'ri javob berasizmi?

Ushbu yolg'on shkalasi bo'yicha to'plangan ball $2 \leq X$ bo'lsa, natijalarni belgilashda sinaluvchi nosamimiylikka yo'l qo'ygan deb hisoblandi. Pilotaj tadqiqotni olib borishda ushbu shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkich namoyon bo'lganligi tufayli ikki nafar o'quvchining natijalari inobatga olinmadi.

So'rovnoma savollarini tahlil qilish maqsadida vazifalarning aniqlilik indeksi o'rganildi. Normal taqsimot qonuniga ko'ra, ishtirokchilar bergan javoblari grafik ko'rinishida aks ettirilsa, parabola hosil bo'lishi lozim. Ya'ni o'rtacha ko'rsatkich ko'pgina ishtirokchilarda kuzatiladi. Bundan bir savolga ishtirokchilarning 25%idan kam qismi va 75%idan ko'p qismi bir xil javob berishi normal taqsimot qonuniga to'g'ri kelmaydi. Vazifalarning aniqlilik indeksini hisoblash ham ushbu qonuniyatga asoslanadi. Ya'ni natijalar 0,25 dan 0,75 gacha oraliqda bo'lishi talab etiladi. So'rovnoma savollarining ishonchliligini tekshirish maqsadida ushbu qoidaga amal qilgan holda yondoshdik [1,173]. Har bir savol bo'yicha ishtirokchilarning bergan javoblari asosida savollarning aniqlilik indeksi hisoblab chiqildi. Natijalar 1-jadvalda aks ettirildi.

Natijalardan ko'rinadiki, 4,9,13,17-savollar yolg'on shkalasiga tegishli bo'lganligi tufayli savollarning aniqlilik indeksi 0,03 ko'rsatkichdan past natijalarni namoyon etdi. Bu holat savol mazmunida ko'zda tutilganidek, ishtirokchilarning aksariyati javoblarni belgilashda samimiy munosabatda bo'lganidan darak beradi.

1-jadval

“O‘smir o‘quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash so‘rovnoma”dagi
savollarning aniqlilik indeksi

Ko‘rsatkich	Savol tartib raqamlari																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Savollarning aniqlilik indeksi	0,8	0,84	0,52	0,01	0,56	0,68	0,48	0,64	0,03	0,8	0,64	0,72	0,01	0,6	0,84	0,48	0,01	0,36

So‘rovnoma savollarining aniqlilik indeksi 1-savolda 0,8 ga; 2-savolda 0,84 ga; 10-savolda 0,8 ga; 15-savolda 0,84 ga teng ko‘rsatkichni namoyon etdi. Qolgan savollar esa normal taqsimot qonuniga muvofiq 0,25-0,75 oralig‘idagi miqdoriy ma‘lumotlarni aks ettirdi. Natijalarni tahlil qiladigan bo‘lsak, quyidagicha mushohada yuritish mumkin: birinchi savolda ishtirokchilarga “Tasavvur qiling, maktabingizda yosh ijodkorlar ko‘rik tanlovi o‘tkazilmoqda. Siz sinfingiz nomidan unda ishtirok etmoqdasiz. Shartga ko‘ra 1 metr mato berilsa, qisqa fursat ichida undan o‘ziga xos noyob narsa yarata olasizmi?”, – degan savol bilan murojaat etildi. Bu savolga sinaluvchilarning 20 %igina “ha” deb javob berishdi, ya‘ni savolning aniqlilik indeksi 0,8 ga teng. Ushbu savolga javob berish chog‘ida ko‘pchilik o‘g‘il bolalarda “bu qizlar uchun mo‘ljallangan savol”, – degan e‘tiroz uyg‘ondi. Bundan ko‘rinadiki, bu savol barcha o‘quvchilar xususiyatlarini birdek qamrab ololmaydi. Shu tufayli biz ushbu savolni so‘rovnoma matnididan olib tashladik.

So‘rovnomaning ikkinchi – “Qattiqqo‘l o‘qituvchi darsga kirib, o‘quvchilardan yodlagan she‘rlarini ifodali o‘qishni talab qilsa, navbat sizga kelganda, she‘r yaxshi yodlangan bo‘lsa ham, uni unutib qo‘yishingiz mumkinmi?”, – degan savolda aniqlilik indeksi 0,84 ga teng ko‘rsatkichni namoyon etdi. Bundan ko‘rinadiki, qattiqqo‘l o‘qituvchining so‘rovi ko‘p hollarda xavotirlanish holatining vujudga kelishiga sabab bo‘ladi. Bu holatda insonda noxush voqealardan himoyalaniş refleksi vujudga kelib, fiziologik o‘zgarishlar, xotiraning zaiflashuvi holatlari sodir bo‘ladi. Demak, bu holatda ko‘pchilikda birdek reaksiya kuzatilar ekan, bu savol ijodiy tafakkurning namoyon bo‘lishida xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash imkonini bermaydi. Shu tufayli ushbu savolni ham so‘rovnoma tarkibidan olib tashladik.

So‘rovnomaning 10-savoli (“Ota-onalar majlisida o‘qituvchingiz ota-onalarga farzandlarining o‘zlashtirishlarini ma‘lum qilish uchun o‘quvchilarga erkin mavzuda rasm chizishni topshirsa, ularning nazorati ostida siz chizadigan rasmingiz uchun tezda mavzu topa olasizmi?” savoli)da 0,8 ga hamda 15-savol (“Biror vaziyatdan xavotirlanganingizda odatda yecha oladigan masalaning yechimini topa olmay qolishingiz mumkinmi?” savoli)da 0,84 ga teng bo‘lgan aniqlilik indeksi ko‘rsatkichlari namoyon bo‘ldi. Demak, bu savollar ham ko‘pchilikka xos bo‘lgan umumiy xususiyatlarni aks ettiradi. Shu tufayli ushbu savollar ham tahlil natijalaridan so‘ng so‘rovnoma ishonchliligini ta‘minlab bera olmaydi deb hisoblanib, matndan chiqarib tashlandi.

So‘rovnomaning ishonchliligini aniqlashda retest usulidan foydalanildi. Bunda birinchi tadqiqot natijalaridan 2 oy vaqt o‘tgach, sinaluvchilarda so‘rovnoma takroran o‘tkazildi. Birinchi va ikkinchi tajriba natijalari o‘rtasidagi aloqadorlikning ahamiyatlilik darajasi K.Pirson korrelyatsiya koeffitsienti yordamida hisoblandi. Natijalar asosida 2-jadval hosil qilindi. Jadvalda keltirilgan natijalardan ham ko‘rinadiki, qayta ishlash va tahlil qilish asosida hosil bo‘lgan savolnoma savollari ishonchlilik darajasi bo‘yicha ahamiyatli ko‘rsatkichlarni namoyon etdi. Bunda har bir savol bo‘yicha birinchi tadqiqot va qayta eksperiment o‘tkazish

orqali olingan miqdoriy ma'lumotlar K.Pirson korrelyatsiyasi bo'yicha 0,75 ko'rsatkichdan yuqori natijalarni aks ettirdi. Bu so'rovnoma savollarining ishonchliligini bildiradi.

2-jadval

“O'smir o'quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash
so'rovnoma”dagi savollarning ishonchlilik darajasi

Mate matik- statistik ko'rsatkich	Savol tartib raqamlari													
										0	1	2	3	4
Korrel yatsiya koeffitsiyenti	88*	96*	93*	75*	94*	90*	93*	87*	91*	97*	82*	84*	98*	78*
	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

Izoh: ** $p \leq 0,01$

So'rovnoma savollarining o'zaro mazmuniy yaqinligini aniqlash maqsadida olingan natijalar faktorli tahlil metodi yordamida qayta ishlandi. Bunda faktorli tahlilning varimaks usuli qo'llandi. Tahlil natijalariga ko'ra, so'rovnoma savollarining o'zaro korrelyatsion aloqadorlikni namoyon etganligini ko'rish mumkin. Ushbu bog'liqliklardan kelib chiqqan holda SPSS dasturiy ta'minoti yordamida 5 ta faktor bo'yicha faktor yuklanishlari aniqlandi. Har bir faktor bo'yicha yuqori yuklanishlarni namoyon etgan savollar mazmuran o'zaro yaqinlikni ifoda etadi. Natijalarga ko'ra 2, 5, 7, 8-savollar birinchi faktor bo'yicha o'zaro faktor yuklanishlarini aks ettirdi. Bunda o'quvchilardagi xavotirlanishga beriluvchanlik darajasining topshiriqni bajarish tezligi va atrofdagilar nazorati bilan bog'liqlik jihatlarini ko'rish mumkin. 4, 9-savollar esa 2-faktor bo'yicha yuqori yuklanishlarni namoyon etdi. Bu savollar mazmuran o'rganilganda qisqa fursat ichida ijodkorlikni aks ettirish vazifasining topshirilishi xavotirlanish holatining yuzaga kelishiga sabab bo'lishini ko'rish mumkin. 3-faktor bo'yicha esa 3,6-savollar mazmuniy aloqadorlikni namoyon etdi. Ushbu savollarda hal qiluvchi vaziyatlardagi mavjud bilimning unutilishi tanqidga uchrash xavfini yuzaga keltirishiga asoslanadi. 4-faktor bo'yicha 1,3,8-savollarda yuqori yuklanishlarni ko'rish mumkin. Bu savollar o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy vaziyatlardagi xavotirlanish bilan bog'liqdir. 5-faktor bo'yicha esa 1,10-savollar ichki aloqadorlikni aks ettirdi. Bu savollar xavotirlanish holatining yuzaga kelishi mas'uliyat hissining mavjudligi bilan bog'liqlikni ifoda etadi. Faktorli tahlil natijalaridan kelib chiqib, o'smirlar tomonidan ijodiy tafakkurni namoyon etish jarayonida xavotirlanishga beriluvchanlikning quyidagi asosiy jihatlarini qayd etish mumkin:

- 1) topshiriqni bajarish tezligi va atrofdagilar nazorati bilan bog'liqligi;
- 2) qisqa fursat ichida ijodkorlikni namoyon etish;
- 3) tanqidga uchrash xavfining yuzaga kelishi;
- 4) ijtimoiy vaziyatlardagi xavotirlanish;
- 5) vaziyatga nisbatan ichki motiv va mas'uliyat hissining mavjudligi.

Yuqorida keltirilgan faktorli tahlil natijalardan ham ko'rinib turibdiki, xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini diagnostika qilish uchun ishlab chiqilgan metodika xavotirlanishning turli jihatlarini o'z ichiga oladi. Shunga muvofiq ushbu so'rovnomaning yetarlicha ishonchli empirik ma'lumotlarni to'plash imkoniyati mavjud bo'lgan psixodiagnostik vositalar qatoriga kiritish mumkin. Ammo faktorli tahlil natijalari Kayzer-Meyer-Olkinning tanlanma adekvatligini ta'minlovchi mezoniga ko'ra [5, 294] 0,5 ko'rsatkichdan past bo'lganligi tufayli so'rovnomaning shkalalarga ajratishda faktorli tahlil natijalariga ko'ra xulosalar berilmadi. Ushbu natijalardan savollarning umumiy bog'liqligini o'rganishda foydalanildi. Shu tufayli biz

so'rovnomaning shkalalarga ajratishda A.M.Prixojanning "Shaxs bilan bog'liq xavotirlanishni o'rganish metodikasi" bilan aloqadorligiga hamda savollar mazmuniga e'tibor qaratdik.

So'rovnoma savollarining validligini tekshirish maqsadida dastlab mazmuniy validlik o'rganildi. Bunda so'rovnoma bir guruh psixolog mutaxassislardan iborat ekspertlar hukmiga havola etildi. Sinaluvchilar uchun tushunarli emaslik xavfini tug'diruvchi savollar tahrir qilindi. Konkurent validlikni aniqlash maqsadida so'rovnoma savollarining "Shaxs bilan bog'liq xavotirlanishni o'rganish metodikasi" (A.M.Prixojan) natijalari bilan aloqadorligi tekshirildi. Bunda K.Pirson chiziqli korrelyatsiya koeffitsientini hisoblash metodi qo'llandi. Biz A.M.Prixojan metodikasining N.G.Kamilova tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingan va moslashtirilgan variantidan foydalandik [6]. Natijalarga ko'ra korrelyatsiya koeffitsienti 0,716ga teng bo'lib, ahamiyatli darajada ($r \leq 0,01$)gi aloqadorlikni namoyon etmoqda. So'rovnomaning har bir savoli bo'yicha ham korrelyatsion bog'liqlik hisoblanganda, ahamiyatli bog'liqliklar aniqlandi (3-jadval). Ushbu natijalarni hisoblashda yolg'on shkalasi savollari va yuqorida keltirib o'tilgan so'rovnomadan ko'zlangan maqsadni yoritib bera olmaydi, deb hisoblangan to'rtta vaziyatli savollar inobatga olinmadi.

3-jadval

O'quvchilardagi xavotirlanish darajasining xavotirlanishga beriluvchanlik ko'rsatkichi bilan o'zaro korrelyatsion aloqadorligi

Ko'rsatkich	So'rovnoma savollari									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Xavotirlanish darajasi	0,12	0,34*	0,4**	0,19	0,68**	0,26	0,66**	0,34*	-0,01	0,26

Izoh: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Natijalardan ko'rinadiki, 2, 3, 5, 7, 8-savollar A.M.Prixojan taklif etgan «Xavotirlanish darajasini aniqlash» metodikasi bilan ahamiyatli darajada korrelyatsion aloqadorlikdadir. Ya'ni ushbu savollarda keltirilgan vaziyatlar xavotirlanish holati bilan o'zaro bog'liqlikni namoyon etdi. Xavotirlanishning ortishi ushbu vaziyatlarda ijodiy tafakkurning pasayishini ko'rsatadi. So'rovnomaning ma'lum savollari xavotirlanishning umumiy ko'rsatkichi bilan korrelyatsion aloqadorlikni namoyon etmagani uchun so'rovnomaning har bir savoli A.M.Prixojan taklif etgan «Xavotirlanish darajasini aniqlash» metodikasi savollari bilan bog'liqligi tekshirildi. Natijalardagi o'zaro ahamiyatli aloqadorliklardan ham ko'rinadiki, 3-jadvalda aloqadorlikni aks ettirmagan savollar ham xavotirlanishning ma'lum bir jihatini yoritib bera oladi. Ammo mazmunan birinchi toifadagi savollardan farq qiladi. Shunga asoslanib, so'rovnomaning ikki shkalaga ajratish mumkin. Birinchi shkalaga tegishli savollarda ijodiy tafakkurning pasayishi xavotirlanishning ortishi bilan bog'liq bo'lib, ular quyidagi savollarni o'z ichiga qamrab oladi:

1. Maktabga tekshiruvchilar kelib, har bir o'quvchidan insho olish orqali ularning bilimlarini tekshirayotgan bo'lsa, navbat sizga kelganda, ularning nazorati ostida inshoni boshqa vaqtdagidek yoza olasizmi?

2. Tasavvur qiling, ko'rik tanlovlarda qatnashishingizga to'g'ri keldi. Hay'at a'zolari tomonidan qiziqarli masala berilsa, miyangizga hech qanday javob varianti kelmay qolishi mumkinmi?

3. Ona tili darsida eng birinchi bo'lib hikoyani mazmunli davom ettira olgan o'quvchigagina baho qo'yilsa, siz hikoyani boshqa vaqtdagidek yoza olasizmi?

4. Maktabingizga kelgan tekshiruvchi sinfingizga kirib 3 ta gugurt qutisini berib, shundan biror bir antiqa narsa yasash topshirig'ini bersa, qisqa fursat ichida buning uddasidan chiqa olasizmi?

5. Darsda o'qituvchi muammoli savol bersa tezda o'ziga xos javob topa olasizmi?

Ikkinchi shkala esa ijodiy tafakkurning o'quvchi shaxsiy xislatlari, qobiliyatlari, intellektual salohiyati, motivasiyasi bilan bog'liqlik jihatlarini namoyon etadi. Ushbu shkalada quyidagi savollar o'z aksini topgan:

1. Agar darsga tayyorlanmay kelgan bo'lsangiz, o'qituvchi birinchi bo'lib sizni doskaga chiqarsa, bor bilimlaringizdan foydalanib, vaziyatdan chiqib keta olasizmi?

2. Qisqa fursat ichida noyob g'oya o'ylab topishga to'g'ri kelsa, siz darhol buning uddasidan chiqasizmi?

3. Maktab direktori sinfingizdagi o'quvchilar aqliy qobiliyatlarini tekshirish uchun har bir o'quvchi bilan o'z xonasida birma-bir suhbat olib borsa, navbat sizga kelganda bilgan savolingizga ham javob topa olmay qolishingiz mumkinmi?

4. Adabiyot darsidan chorak bahoingizni ko'tarish uchun qisqa fursat ichida insho yozib bera olasizmi?

5. Aytaylik, maktab devoriy gazetasi tayyorlash sizga topshirildi. Uni o'qituvchilar xonasiga kirib, dars tugagunicha tugatishingiz lozimligi aytilsa, siz tayyorlagan ish boshqa vaqtda tayyorlashingiz mumkin bo'lgan devoriy gazetadan yaxshiroq bo'lishi mumkinmi?

NATIJA

Tahlil natijasidan so'ng so'rovnoma ikki shkalaga ajratilgach, har bir shkaladagi savollar mazmunan o'rganib chiqildi va ulardagi umumiy xususiyat tadqiq etildi. Bunga ko'ra xavotirlanishning ijodiy tafakkurga ta'sirida oraliq omilning o'rnini ko'rish mumkin. Birinchi shkala savollari mazmunida jamoaning ta'siri masalalari muhim o'rin egallab, odamlar orasida o'z ijodiy tafakkur xususiyatlarini namoyon etishda xavotirlanishning kuchayishi va bu holat o'z ijod namunasini aks ettirishda to'siqlarning vujudga kelishiga sabab bo'lishi yoritilgan. Ya'ni bu jarayonda insonda majburiyat hissi hosil bo'ladi. Shu tufayli biz bu shkalada xavotirlanishning ijodiy tafakkurga ta'sir etishida oraliq omil sifatida majburiyat hissining mavjudligini inobatga olib, shartli ravishda uni "majburiyat" shkalasi deb nomladik. Ikkinchi shkala savollari esa o'quvchining o'z imkoniyatlarini namoyon etishida o'qituvchi bilan yakkama-yakka qolish, guruh va jamoa ta'sirining mavjud emasligini o'zida aks ettiradi. Bu vaziyat ma'lum ma'noda xavotirlanish holatini susaytirib, ijodiy tafakkurni namoyon etishda erkinlikning mavjud bo'lishiga olib keladi. Bunda oraliq omil mas'uliyat hissi ekanligini ko'rish mumkin. Shu tufayli ikkinchi shkalani shartli ravishda "mas'uliyat" shkalasi, deb nomladik.

Keltirilgan savollar orqali kalit bo'yicha natijalar hisoblanib, o'quvchilarda ijodiy tafakkurning namoyon bo'lishida xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini o'rganish mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, fanda shaxs emotsional holatini tadqiq etishga qaratilgan ko'pgina metodikalar ishlab chiqilgan. Ammo xavotirlanishning ijodiy tafakkur mahsullarini namoyon etishga ta'sirini o'rganuvchi metodikaga duch kelmadik. Shundan kelib chiqib tadqiqotimiz davomida o'smir o'quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash so'rovnomasi tuzildi hamda pilotaj tadqiqot davomida uning ishonchligi va validligi tekshirilib, qayta ishlandi. So'rovnomadan ilmiy tadqiqotlarda diagnostik maqsadda foydalanish mumkin. Quyida so'rovnoma matnini to'liq keltirib o'tamiz:

O'smir o'quvchilarda xavotirlanishga beriluvchanlik darajasini aniqlash so'rovnomasi

Ko'rsatma: Hurmatli ishtirokchi! Biz sizning ushbu tadqiqotimizda ishtirok etayotganingizdan behad mamnunmiz. Tadqiqotimizning asosiy maqsadi xavotirlanish va ijodkorlik holatlarini o'rganib, olingan ma'lumotlarni tahlil qilib, ma'lum chora-tadbirlar ishlab chiqish va uni keng ommaga tadbiq etishdan iborat. Buning natijasida ta'lim samaradorligini oshirishga erishish mumkin.

Siz ushbu ishtirokingiz orqali ilm-fanga katta hissa qo'shasiz. Sizga yana shuni eslatib o'tamizki, test natijalarining sir saqlanishi kafolatlanadi va mutlaqo oshkor qilinmaydi.

Tadqiqot natijalari faqat ilmiy maqsadlarda qo'llaniladi. Javoblaringizning rost va samimiyligi tadqiqotimiz uchun juda muhim.

1. Agar darsga tayyorlanmay kelgan bo'lsangiz, o'qituvchi birinchi bo'lib sizni doskaga chiqarsa, bor bilimlaringizdan foydalanib vaziyatdan chiqib keta olasizmi?
2. Hayotingiz davomida biror marotaba bo'lsa ham atrofdagilar sizga nisbatan qo'pol va nohaq munosabatda bo'lishganmi?
3. Maktabga tekshiruvchilar kelib, har bir o'quvchidan insho olish orqali ularning bilimlarini tekshirayotgan bo'lsa, navbat sizga kelganda, ularning nazorati ostida inshoni boshqa vaqtdagidek yoza olasizmi?
4. Tasavvur qiling, ko'rik tanlovlarda qatnashishingizga to'g'ri keldi. Hay'at a'zolari tomonidan qiziqarli masala berilsa, miyangizga hech qanday javob varianti kelmay qolishi mumkinmi?
5. Qisqa fursat ichida noyob g'oya o'ylab topishga to'g'ri kelsa, siz darhol buning uddasidan chiqasizmi?
6. Ona tili darsida eng birinchi bo'lib hikoyani mazmunli davom ettira olgan o'quvchigagina baho qo'yilsa, siz hikoyani boshqa vaqtdagidek yoza olasizmi?
7. Biror bir savolga noto'g'ri javob berishdan qo'rqqan vaqtingiz bo'lganmi?
8. Maktab direktori sinfingizdagi o'quvchilar aqliy qobiliyatlarini tekshirish uchun har bir o'quvchi bilan o'z xonasida birma-bir suhbat olib borsa, navbat sizga kelganda bilgan savolingizga ham javob bera olmay qolishingiz mumkinmi?
9. Maktabingizga kelgan tekshiruvchi sinfingizga kirib 3 ta gugurt qutisini berib, shundan biror bir antiqa narsa yasash topshirig'ini bersa, qisqa fursat ichida buning uddasidan chiqasizmi?
10. Siz o'z xulq-atvoringizda birorta kamchilik sezganmisiz?
11. Darsda o'qituvchi muammoli savol bersa, tezda o'ziga xos javob topa olasizmi?
12. Adabiyot darsidan chorak bahoingizni ko'tarish uchun qisqa fursat ichida insho yozib bera olasizmi?
13. O'qituvchi tomonidan berilgan savolga har doim to'g'ri javob berasizmi?
14. Aytaylik, maktab devoriy gazetasi tayyorlash sizga topshirildi. Uni o'qituvchilar xonasiga kirib, dars tugaganicha tugatishingiz lozimligi aytilsa, siz tayyorlagan ish boshqa vaqtda tayyorlashingiz mumkin bo'lgan devoriy gazetadan yaxshiroq bo'lishi mumkinmi?

Natijalarni qayta ishlash tartibi:

Kalit bilan muvofiq kelgan har bir javobga bir balldan beriladi.

Kalit:

Yolg'on shkalasi: Ha: 4. Yo'q: 3, 6, 9, 11.

Mas'uliyat shkalasi: Ha: 8 Yo'q: 1, 5, 12, 14.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика. Учебник для вузов. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2010. – 384 с.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Учеб. пособие. В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. Кн.1: Система работы психолога с детьми разного возраста. –384 с.
3. Сикевич З.В. Социологическое исследование: практическое руководство. – СПб.: Питер, 2005. – 320 с.
4. Джарол Б.Мангейм, Ричард К. Рич. Политология. Методы исследования: Пер. с англ. /Общ. ред. и вступ. ст. А.К.Соколова. – М.: Весь Мир, 1999. – 544 с.

5. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. 3-е изд., стереотип. –СПб.: Речь, 2007. – 392 с.
6. Kamilova N.G. Muammoli o‘smir: tashxis, tadqiqot metodlari. – T.: TDPU, 2004. – 67 b.